

ISSN: 1302-6879

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR : 2007 SAYI/NUMBER : 13 BAHAR/SPRING

Kutsal'ın Anlam Alanı

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇEVİK

Adıyaman Üniversitesi, Öğretim Üyesi
mustafacevik_tr@yahoo.com

Özet

Bu yazıda kutsallık kavramının anlamı ve çerçevesi anlaşılmaya çalışılacaktır. İlk bakışta Türkçe ve Latin dillerindeki etimolojik yapısı üzerinde durulacak. Bu etimolojik yapıdan yola çıkılarak kutsallık kavramının anlam çerçevesi ortaya konulacaktır. Daha sonra da kutsallık kelimesine en yakın Arapça kavram olan q-d-s kavramının Kuran'daki kullanımından yola çıkılarak Kutsallığın Allah ile olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kutsallık, kut, kutsal olmayan (profan).

Abstract

In this paper it will be tried to understand the mean and frame of the holy notion. Firstly it will be discussed the related notions with holy in Turkish and Latin languages to understand the holy's context and mean. Then it will be discussed the most closed word to the holy in Arabic q-d-s and its derivatives which used in verses of the Qur'an to understand the holy and its relation to Allah.

Keywords: Holy, sacred, God, profan.

Kutsal Kelimesinin Arapça Ve Türkçedeki Etimolojik Yapısı

Günlük dilde '*kutsal*' kelimesi, yaygın olarak kullanılmasına rağmen kutsal ile ne kast edildiği sorulduğunda oldukça zor bir soruyla karşı karşıya olduğumuz hemen fark edilir. Kutsal veya kutsallık kelimesinin yaygınlığı ile birlikte anlamının açık olmaması

durumu bütün dillerin ortak bir sorunudur. Kutsalın herkesçe kabul edilir bir tanımının yapılması belki de mümkün değildir. O nedenle kutsal deyince neyin kast edildiği bir sorundur. İnsanların günlük dildeki kullanımına örnek verecek olursak, 'kutsal' kelimesinin şu tamlamalarda kullanıldığını görürüz: Kutsal topraklar, kutsal kitap, kutsal görev, kutsal emanetler, kutsal ruh... vb.

Kutsal kelimesi Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı *Türkçe Sözlük*'te, "tapınılacak veya yolunda can verilecek mukaddes, karşı çıkılmaması gereken, Tanrı'ya adanmış olan, Tanrısal olan" şeklinde tanımlanır. Burada kutsal sözcüğü 'mukaddes'in tam karşılığı olarak kullanılmaktadır. Aynı sözlükte 'mukaddesat' kelimesi, "kutsal sayılan her türlü inanç ve davranış" şeklinde açıklanmıştır. Mukaddes'in mastar hali olan 'takdis' kelimesine de 'kutsamak' anlamı verilmiştir.¹ *Meydan Larouss*'ta kutsal şöyle tanımlanır: "Mutlak değerlere sahip olan, insanı aşan. Mutlak kudret karşısında bir 'korku' unsuru kapsar, ... kutsal nesne tamamıyla kendine özgü bir büyüleyici güce sahiptir."²

'Kutsal' kelimesi, 'kutsî' kelimesinden değil 'kut' kelimesine 'sel-sal' eklenerek oluşturulmuş bir kelimedir. "Kut" ise eski Türkçede fırsat, hayır, bereket anlamındadır.³ *Kutadgu Bilig*'in 92. beyitinde 'Kut'un Tanrının bir ihsanı olduğunu, Tanrı tarafından 'Kut' verilip alındığını anlıyoruz: *Bayat kimke kılsa inayet basut/Anınğ oldı ayun bolu birdi kut*. Yani "Tanrı kime inayet ve yardım ederse dünya onun olur ve o kut'a kavuşur" denilmektedir.⁴

Bunların dışında bir de Arapça (قوت) kökünden gelen ve Osmanlıcada kullanılan 'qut' kelimesi vardır. Bu kelimenin yukarıda sözü edilen 'kut'la ilgisi yoktur. Arapçadaki 'qut', yemek anlamındadır. Hatta Osmanlıca'da 'Kut-ı Mesih,' hurma veya şarap⁵ anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla 'sal' eki alan kelime Eski Türkçedeki 'kut' tur; Arapçadan Osmanlıcaya geçmiş olan (قوت)'qut' kelimesi değildir. Eski Türkçedeki 'kut' kelimesi ile karıştırılması mümkün olan bir kelime daha vardır. 'Kutsî' kelimesi. 'Kutsî' kelimesi, her ne kadar 'Kutsal'la bir ses benzerliği varsa da 'kutsî' Arapça kökenli bir kelimedir. Arapça (قدس) 'q-d-s' kökünden gelen bu

¹ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu: İstanbul-1992

² *Kutsal maddesi*, *Meydan Larouse*, İstanbul 1981.

³ 'Kut' maddesi., *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul-1986

⁴ Sait Başer, *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*, Ankara 1990, s.52

⁵ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara-1988

kelime değişik türevleriyle (*iştikak*) ‘kutsal’ kelimesinin karşılığında kullanılabilir. Birçok sözlükte ‘*sacred*’ veya ‘*holy*’ mübarek ve mukaddes diye çevrilir.⁶ Aynı şekilde günümüz Arapçasında da ‘*sacre*’ ve ‘*kutsal*’ karşılığında ‘*mukaddes*’ kelimesi kullanılmaktadır.⁷ Kök itibarıyla geçişli (müteaddi) bir fiil olan (*q-d-s*) fiili İbn-i Manzur'a göre, Allah'ın tenzih edilmesi, eksiklikten arındırması ve tebrik etmek demektir. Mesela mukaddes toprak demek, mübarek toprak demektir.⁸ Firuzabadi'de de bu fiile temizlenmek ve mübarek olmak şeklinde anlam verilmiştir. Burada (*q-d-s*) fiil kökü temizlemek diye tanımlanır. ‘Kutsalın’ tam karşılığı olarak kullanılan kelime ‘*mukaddes*’tir. Öyle anlaşılmaktadır ki Kur'an'da yer alan bu kelimenin kökeni İbranca'da ‘*q-d-δ*’ kökünden türemiş olan ‘*qaduδ*’ kelimesidir. Çünkü, Eski Ahit'te İbranca ‘*q-d-δ*’ kökünden türemiş kelime kutsalın karşılığı olarak kullanılmıştır. M. Kenzie'ye göre “Birçok bilim adamının nazarında İbranca'nın ‘*q-d-δ*’ harfleri, kutsalın temel anlamını içerir. Fakat orada bu kelimenin Tanrı'nın kendisi anlamında kullanıldığını görüyoruz. Tanrının dışındaki yaratıklar ise kutsallık özelliğini, belli türden ilişkilerle Tanrı'dan alır.”⁹

Kutsal Kelimesinin Batı Dillerindeki Etimolojik Yapısı

Rudolf Otto'nun *The Holy Idea* isimli kitabında kutsal için, ‘tamamen farklı’ ve ‘hiç bir şeye benzemeyen’ (*wholly other*) şeklinde bir tanım getirmektedir. Otto'ya göre Tanrı tam bir bilinemezlik özelliğine sahiptir. Onun içindir ki Rudolf Otto bu kavramı ‘*numinous*’ kavramı ile anlatmaya çalışmıştır. Numinous ise tahmin edileceği gibi Kant’ terminolojisindeki ‘*numen*’ kavramından türetilmiştir. Bir anlamda Tanrı'nın kutsal (*holy*) oluşunu O'nun ‘*numinous*’ olmasına bağlamaktadır Rudolf Otto. Diğer bir ifade ile Tanrı'nın numinous oluşu, O'nun hiçbir şeye benzemeyen, tamamen başka (*wholly other*) olmasındandır. Bu durumda Tanrı'nın kutsal oluşu eğer onun yaratılan varlıklara benzememesinden ileri geliyorsa veya bununla aynı anlamda ise o zaman yaratılanların kutsal olarak görülmesi mümkün değildir gibi bir anlam içerdiğini söylemek mümkündür. Tabi Rudolf Otto'nun *kutsallık* kavramının öğelerini tanımlamak için kullandığı bir diğer kavram da *tremendum*

⁶ İsmail Fenni, *Lügatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341.

⁷ Bunu için bkz. Hasan Hanefi, *Draset el Felsefiye*, Kahire, 1987, s.528; *Sark el- Avsat* Gazetesi, 26 Şubat, 1997, s.1

⁸ İbn-i Manzur, *Lisan el -Arab*, *q-d-s* maddesi, Beyrut 1992.

⁹ Mc Kenzie, ‘Holy’, *Dictionary of Bible*, New York-1965, s.365

kavramıdır. Mc Kenzie, Rudolf Otto'nun bu iki kavramını *kutsallık* ile ilişkilendirirken şöyle bir formülasyona gider: Rudolf Otto'nun *tremendum* dediği '*nominus*' korkutucu özelliğe sahip iken '*fascinating*' olarak adlandırılan yönü ise cezbedici ve büyüleyici manasına gelir.¹⁰

Rudolf Otto'nun kutsalı, dolayısıyla Tanrı ve dini *bilinemezlik* kavramıyla izah etmesini bir tür agnostik yaklaşım olarak nitelendirmek mümkündür. Böyle bir tavrın dinle ya da Tanrı'yla insan arasında birçok probleme yol açacağı tabiidir. Nitekim M.Kenzie de bu duruma işaret ederek Tanrı'nın '*tamamen başka*'lık özelliğinden kaynaklanmış bir *kutsal*'ın insan tarafından tam olarak tecrübe edilmesinin zor olduğunu belirtir. O, '*tezahür*' (*theophani*) kavramıyla söz konusu bilinemezliği aşmaya çalışır. Ona göre insanın gördüğü onun azametidir. Bu da kutsalın kendisi değil tezahürüdür.¹¹

Rudolf Otto'ya göre insan doğuştan '*kutsal*'ı, içinde taşıyarak gelen bir varlıktır. O, daha önce söylendiği gibi Kant'ın terminolojisini kullanır. Ona göre '*kutsal*' (*holy*) kelimesi tam anlamıyla kombine ve kompleks bir '*kategori*'dir. '*Aklî*' ve '*gayri aklî*' ([non-rasyonel) unsurlardan oluşmaktadır. Her ikisi de tamamen birer '*a priori kategori*'dir. Rudolf Otto, kutsal'daki bu iki unsurun bütün duyuşsal tecrübelerden uzak, orjinal, üretilemeyen, bütün algılamalardan ayrı ve salt aklın içinde var olduklarını söyler.¹² Rudolf Otto daha da ileri gider ve "kutsallık adlandırması numen alan içindir, numen de Tanrısal (*deity*) demektir",¹³ ifadesiyle kutsalın Tanrı'nın bizzat kendisi olduğunu demeye getirir. Kutsalı sadece Tanrı'ya ait bir özellik olarak kabul eden anlayış başkalarına tarafından da dile getirilmiştir. Mesela L.D. Xavier bunlardan biridir. Ona göre "İncil'de kutsallık aslında Tanrıya özgü olarak kullanılır. Fakat eşyanın da (kişi veya şeyler) özelliği olabilmektedir. Eşyadaki bu kutsallık bize Tanrı ile varlıkları arasındaki ilişkinin sonradanlığını ifade eder. Söz konusu kutsallık ister Tanrı'nın eşya üzerindeki tasarrufuyla, isterse insanın Ahit'e bağlılığa çağırılmasıyla olsun, her iki durum da sonradan olan bir kutsallıktır. Grekçe'de '*haios*' terimi genellikle İbrancaya '*qadosh*' (*qdd*) diye çevrilir; '*ayrı*' ve '*ilaha ait*' anlamında kullanılır. Eski Ahit'te olduğu gibi Yeni Ahit'te de yalnızca Tanrı'nın kutsal olduğu söylenir; onun adı kutsal olmalı ki, Tanrı herkesçe Tanrı kabul

¹⁰ Mc Kenzie, *A.g.e.* s. 365

¹¹ *A.g.e.* s. 365

¹² Rudof Otto, *The Idea of the Holy*, New York-1958, s.112.

¹³ Otto, *a.g.e.* s.197.

edilebilirsin."¹⁴ L. D. Xavier'e göre Tanrı'nın kutsallığı kendisini muhtelif şekillerde meleklerle, peygamberlere, seçilmişlere, tapınaklara ve kurallarına yansıtır.¹⁵

Acaba kutsalın anlamında her zaman iyilik ve Tanrısal bir yönü esas almak mümkün müdür?. Mesela S. Freud'a göre kutsal, Rudolf Otto'nun düşüncesini aksine 'asıl iyi' (*mainly good*)¹⁶ değildir: " 'Sacer' salt 'kutsal' 'takdis edilmiş' (*mukaddes*) anlamlarını içermemektedir. Aynı zamanda bizim yalnızca 'mel'un', 'menfur' sözcükleriyle çevirebileceğimiz bir anlamı da kapsamaktadır."¹⁷

Batı dillerinde 'kutsal' kelimesi yerine kullanılan çok sayıda kelime vardır. Mesela 'sacred', 'holy', 'sactity', 'deity'... ve bunun gibi bir çok kelime 'kutsal' anlamına gelebilecek şekilde kullanılmıştır. Fakat en çok kullanılan 'sacred' ve 'holy' kelimeleridir. Genellikle 'sacred' ve 'holy', aynı fenomeni ifade etmek için kullanılmaktadır. Latince'de 'kutsal' anlamına gelen 'sanctum' ve 'sacrum' kelimeleri vardır. 'Sanctum' da, 'kutsal' (*holy*) gibi, ilahî güce ulaşma anlamındadır. 'Saint' (aziz) 'sanctus'tan gelir. Latince'deki 'sanctum'dan İtalyancadaki ve İspanyolcadaki 'santo ve Fransızca'daki 'saint'i türetilmiştir. Aynı şekilde Latince'deki 'sacrom', İtalyancada 'sacro', İspanyolcada 'sagrado' ve Fransızcada 'sacre' olmuştur. Almanca'da ise kült anlamında 'sakral' kelimesi kullanılmaktadır.¹⁸ Ayrıca Yalnızca yaşayan dillerde değil, eski dillerde de kutsal kavramının karşılığı olan terimler bulmak mümkündür. Mesela "sacer sözcüğü Polinezyalıların 'tabu' kelimesinin karşılığıdır. Yunanlıların 'o' sözcüğü ile İbranilerin 'qadovş' sözcüğü de Polinezyalıların 'tabu' Afrika'daki (Madagaskar), güney ve orta Asya'daki birçok kavimlerin başka adlarla ifade ettikleri bir sözcük olsa gerektir."¹⁹ Freud'den nakledilen bu görüş 'kutsal' kavramına klasik ve düz bir tabu anlamı yüklemektedir.

Yirminci yüzyıl Batı dünyasında kutsal üzerine incelemeleri olan yazardan ikisi, Rudolf Otto ve Mircea Eliade, kendilerine en çok müracaat edilen düşünürler olarak gözükmektedir. 1920'lerde yazan

¹⁴ Xavier Le'on-Dufur, 'Holy', *Dictionary of the Niw Testament*, New York-1980 s. 329- 30.

¹⁵ A.g.e. s. 230.

¹⁶ Otto, a.g.e. s.216.

¹⁷ Freud, *Hiz. Musa ve Tektanrıcılık*, Çev. K. Şigal, İstanbul-1987, s. 187.

¹⁸ Oxtoby, R, "Holy" md., *The Encyclopedia of Religion*, New York 1986.

¹⁹ Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, çev. Niyazi Berkes, İstanbul 1978, s.30.

Rudolf Otto kitabına İngilizce ‘*holy*’ kelimesinin Almanca karşılığı olan ‘*Das Heilig*’i başlık yapmıştır. Fakat 1950’lerde Mircea Eliade aynı konudaki kitabına ‘*Le Sacre Et Le Profane*’ ismini vermiştir. Yine M. Eliade’nin nesli ve sonrası çoğunlukla ‘*sacred*’ kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. J. W. Harvey, 1958’de İngilizcesini yayınladığı Rudolf Otto’nun kitabına yazdığı ilavede Rudolf Otto’nun kullandığı (*heilig*) için, ‘*holy*’yi tercih etmesinin nedeni olarak şöyle demektedir: *Holy, sacred, sanctity, divinity, deity, ve hollow* kelimelerinin hepsi yaklaşık anlamdadır. J. W. Harvey, ‘*sacred*’ kelimesini değil de ‘*holy*’yi kullanmasının nedenini, ‘*holy*’nin İncil’in terminolojisinden olması olarak gösterir. Eski Ahit’in İşaya bölümünde defaaten geçer. Ona göre ‘*holy*’, ‘*numinous*’un insanda bıraktığı ruh halini ‘*sacred*’dan daha belirgin ve hissedilir bir şekilde açıklar.²⁰

Carston Colpe, adı geçen iki kavram arasında bazı farklılıkların olduğunu iddia eder. Ona göre ‘*sacred*’ son dönem İngilizcesinde kullanılmakta olup Latince kökenlidir. Fransızca’dan İngilizce’ye geçmiştir. Oysa ‘*holy*’ (*heilig*) Germen (*Anglo-Saxon*) orijinlidir. Sacred ‘*holy*’nin bütün semantik kullanımını içermemektedir. Mesala İncil’de ‘*sacred man*’ (rahib), ‘*sacred spirit*’ (Kutsal Ruh) şeklinde değil ‘*holy man*’ ve ‘*holy spirit*’ şeklinde geçer. Ona göre ‘*sacred*’ ile ‘*holy*’ arasındaki farklardan bir diğeri de şudur: ‘*Sacred*’, ‘*sacre*’nin past halidir. Bu bize sacred anlamındaki kutsallığın sonradanlık içerdiğini göstermektedir. Burada olmuş-bitmiş bir kutsallık vardır. Oysa ‘*holy*’de bir süreklilik hali vardır. Holy’de Tanrı tarafından kutsallaştırılmış ve kısmen nesnel bir anlam vardır. ‘*Holy*’ kelimesini kullandığımızda, sanki kastettiğimiz kendi kutsalımızmış gibi bir durum vardır. Fakat ‘*sacred*’ için bu öznel durumdan çok bir tür dışarıdanlık ve nesnellik vardır. Bir Hristiyan kutsal kitabına referansta bulununca ‘*Holy Bible*’ der. Fakat başkalarının kitabından bahsedince ‘*sacred*’ kelimesini kullanır. Örneğin ‘*The sacred book of the East*’ (Doğunun Kutsal kitapları) ifadesinde bu ifadeyi kullanan kişinin kendini bir tür dışarıdan sayma niyetini sezmek mümkündür.²¹

Tanrı dışında kutsal sayılan kutsalların Tanrı ile nasıl bir ilişkisi olduğu konusu da kutsalın neliği bakımından yanıtlanması zor olan sorulardandır. Buna göre (1) insanın Tanrı ile ilişkilerinde ortaya çıkan durum; (2) kutsallık Tanrıya adanmak suretiyle kazanılan bir

²⁰ Otto, *a.g.e.*, s.216.

²¹ *A.g.e.*, s.434 .

özelliktir. İnsan bir objeyi takdis edince veya feda edince bu durum oluşur.²² Bununla birlikte denilebilir ki bu iki kavram arasındaki farkın ortaya konması için ayrıntılı bir etimolojik ve semantik sorgulama yapmak gerekebilir. Ancak gerek günlük kullanımda ve gerek din felsefesi kitaplarında bu ayrıma dikkat edilmediği görülmektedir.²³ Hatta kutsalın kavramsal temellendirmesini başlıca konu olarak seçen Rudolf Otto ve Eliade'nin kitaplarında bile bu iki kelimenin rasgele ve bir diğerrinin yerine kullanıldığını görmek mümkündür.

Kutsal kelimesinin ele almış olduğumuz bu etimolojik çerçevenin dışına taşan bazı anlamları da vardır. Mesela Oxford'un İngilizce sözlüğünde bu konuda birkaç sayfalık bir açıklama yapılmıştır. Burada kutsal kelimesine (*holy*) dair söylenenleri özetlersek yaklaşık olarak şunlar yazılıdır:

- 1-Kutsal özelliklerle bir Tanrı sıfatıdır;
- 2-Kutsal, kutsallığını Tanrı'dan alan şeylerin sıfatıdır;
- 3-Tanrı'nın beklentileri ve istekleri doğrultusunda olan her türlü (tabii ve insani)eylemin sıfatı.²⁴

Kutsalın bir din için en önemli ve en belirleyici özellik olduğunu ve hatta din için Tanrı anlayışının belirlenmesinden bile daha öncelikli bir değere sahip olduğunu savunan N. Söderblom, bu kavramı sosyoloji ve psikolojinin terimlerini kullanarak olgusal ve tecrübi bir çerçeveye indirmek ister. Ona göre kutsal, ilkel dinlerin tecrübesinde iki kavramla karşılanabilir:

- 1-Malenezyalıların '*mana*'sı ki bu, '*pozitif kutsallık*' içerir.
- 2-Polinezyalılarca kullanılan '*tabu*' kavramıyla da '*negatif kutsallık*' kastedilir. '*Mana*'da gizemli bir güç vardır. Buna karşılık '*tabu*'da yasaklama, korku ve tehlike esastır.²⁵

Öte yandan Türkiye'de *kutsal* kelimesinin günlük hayattaki yaygın kullanımlarına bakacak olursak kutsalın tamamen belirsiz olduğunu söylemek mümkün gibidir. Örneğin, Mimar Turgut Cansever, "İslâm mimarisi kutsal sanatın bir yansımasıdır. Kutsal sanat terimi, sadece dinî nesneler yahut yapılara, cami ve mescitlere

²² Carlston Colpe, 'Sacred and Profane', *The Ency. of Rel.*, New York-1986, s. 518.

²³ Bkz. Davit, A. Pailin, *Groundwork of Philosophy of Religion*, London-1989, s.140.

²⁴ *Oxford English Dictionary*, London-1933.

²⁵ N. Söderblom, 'Holiness', *The Encyclopedia of Religion and Ethic*, Ed. James Hasting, New York-1951, s.731.

ya da ibadetlerde kullanılan eşyaya adanmış sanat eserleriyle sınırlı değildir. Aslına bakılırsa, İslâm'daki Tevhid kavramı kutsal ile seküler arasında bir ayrıma gidilmesine izin vermez. Çünkü İslâm'a göre yeryüzündeki her nokta ve varlığın her anı kutsal varlığın bir tür tecellisidir²⁶ demektedir.

Kur'an'da Kutsallık (q-d-s) Kavramının Kullanımı

Türkçe ve kimi Batı dillerinde kutsal sözcüğünün anlamı hakkında bu söylenenden sonra bu sözcüğün Kur'an ayetlerinde nasıl kullanıldığına bakmakta yarar vardır. Yazının başında da izah edildiği gibi bu sözcük Arapça'daki (قدس) 'q-d-s' kökünden türetilen sözcük çeşitleriyle kullanılmaktadır. Mesela 'sacre' ve 'kutsal' karşılığında 'mukaddes' kelimesi kullanılmaktadır.²⁷ Kök itibarıyla geçişli (müteaddi) bir fiil olan (q-d-s) fiili İbn-i Manzur'a göre, tenzih ve tebrik anlamında kullanılmaktadır.²⁸ Bilindiği gibi geçişli (müteaddi) bir fiilin işlemesi için bir özne bir de nesne olmalıdır: Kutsallaştıran ve kutsallaştırılan. Bu bağlamda q-d-s'nin Kur'an'daki kullanımını iki kategoride toplamak mümkündür. Birincisi, Allah tarafından kullanılan q-d-s fiili. İkincisi de melekler tarafından kullanılan q-d-s fiili. Meleklerin özne konumunda olduğu q-d-s fiilinin kullanımında her zaman konu, yani *nesne* sadece Allah olmaktadır. Yani melek için ancak Allah'ı 'kutsamak' mümkün olmaktadır. Allah, Kur'an'da meleğe kendisinin dışında bir varlığı kutsama yetkisi vermemektedir. Bu durumda Allah'ı zaten kutsal bir varlık olduğu kabul edilecek olursa meleğin Allah'ı kutsaması, ona kutsallık vermesi değil ancak onun kutsallığını hatırlamasından ibaret olur. Yani melek ancak Allah'ın kutsallığını hatırlar veya anar (zikir). Fakat q-d-s fiili Allah için kullanıldığı zaman konu yani *nesne* farklı varlıklar olabilmektedir. Buradan Allah'ın bazı varlıkları kutsayabildiği yani onlara kutsallık verdiği anlaşılıyor.

Kur'an'daki q-d-s fiillerinin kullanımına bakıldığında bu durum açıkça görülebilir. Bu fiil kökü birden fazla kalıpta kullanılmıştır. Bu kullanımların bazıları şöyledir:

Nuqaddisu: (نقدس) (biz kutsarız)

²⁶ Turgut Cansever, 'Kutsal Sanat Bize Ne Söyler', *İzlenim Dergisi*, Nisan 1996.

²⁷ Bunu için bkz. Hasan Hanefi, *Draset el Felsefiye*, Kahire, 1987, s.528; *Şark el-Avsat* Gazetesi, 26 Şubat, 1997, s.1

²⁸ İbn-i Manzur, *Lisan el -Arab*, Beyrut-1992.

"(Melekler) ; Bizler hamdinle sana tesbih ve seni tasdik edip dururken (kutsarken), yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun dediler."²⁹

el-Kuds: (القدس) (master hali, kutsal demektir)

1-"Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik ve onu Ruh'ul- Kuds ile destekledik."³⁰

2-" Meryem oğlu İsa'ya açık mucizeler verdik, kendisini Ruh'ul-Kuds ile te'yid ettik."³¹

3-"Allah o zaman şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsa! Sana annene nimetimi hatırla! Hani seni Ruh'ul Kuds ile desteklemiştin..³²

4-" De ki: O'nu Ruh'ul-Kuds, iman edenlere sebat vermek , Müslümanları, doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için Rabbin katından hak olarak indirdi."³³

el-Kuddus: (القدوس) (çok kutsal veya kutsallaştıran)

1-"O öyle bir Allah'tır ki, kendisinden başka Tanrı yoktur. O, malik ve sahiptir, kuddustur, selamet verendir."³⁴

2-"Göklerde ve yerde olanların hepsi mülkün sahibi, kuddus, aziz, hakîm olan Allah'ı tesbih eder."³⁵

el-Mukaddes: (المقدس) (kutsallaştırılmış).³⁶

1-"Muhakkak ki ben senin Rabbinim! Hemen nalınlarını çıkar! Çünkü sen (ey Musa) mukaddes Tuva Vadisinde sin!"³⁷

2-"Tur'daki mukaddes Vadi'de Rabbi O'na (Hz. Musa) seslenmişti."³⁸

3-(Hz. Musa kavmine şöyle demişti): "Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin yoksa kaybederek dönmüş olursunuz. "³⁹

²⁹ Bakara 2/30.

³⁰ Bakara 2/87.

³¹ Bakara 2/253.

³² Maide 5/110.

³³ Nahl 16/102.

³⁴ Haşır 59/23.

³⁵ Cuma 62/1.

³⁶ Yukarıdaki bölümlerde B-R-K ve K-D-S'ye bakınız.

³⁷ Taha 20/12.

³⁸ Nazi'at 79/16.

Fahrettin er-Razi, yukarıda sözünü ettiğimiz ‘nukaddisu’ için "Tesbih Allah'ı kötü ve çirkin vasıflardan uzak tutmaktır., ‘Takdis’ de böyledir"⁴⁰ diyor.

Esasen bir eylem olan Q-D-S, buradaki kullanımda artık, bir anlamda eylemlilik halini yitirmiş durumundadır. Örneğin bir takdis seramonisi olan Hristiyanlığın vaftiz töreni her ne kadar kilise İsa adına yapıyorsa da,⁴¹ gerçek anlamda, nesnel alemde olan (*alem eş-şehade*) iki şeyden biri diğerini takdis etmektedir, arındırmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi İslam dininde Allah'ın dışında, ister *gaybî* ister *şuhudî* aleme ait olsun, hiçbir varlığın kirli olan, kutsal olmayan (*profane*) bir varlığı takdis edemeyeceği açıktır. Yukarıdaki ayette (Bakara-30) geçen meleklerin takdis etmesi bir hatırlama olarak düşünülebilir. Aksi taktirde Allah'a (c.c.) önceden sahip olmadığı bir sıfat yüklemiş olmak noktasında İslâm'ın Tanrı anlayışıyla çelişilmiş olur.

Yukarıda meallerini verdiğimiz ayetlerden dikkat edilecek bir başka nokta da bazılarında ‘*Ruh el-Kuds*’ ifadesidir. F. Razi Bakara suresinin 87. ayetini açıklarken "Ruh el-Kuds, Cebrail ‘(a.s.)’dır. Ruh Cebrail, Kuds ise Allah’u Te’alâdır, demektedir. (Yani Allah'ın Cebrail'i demektir.) Yüce Allah sanki Cebrail (a.s.)'ın şanını yüceltmek için onu kendisine muzaf (tamlanan, M.Ç.) kılmıştır."⁴² "Ruhu'l-Kuds'den maksat el-Ruh el-mukaddes (kutsallaştırılmış ruh, sıfat tamlaması, M.Ç.) demektir... Beden nasıl ruhla diriliyorsa, din de Cebrail'le hayat bulmaktadır. Çünkü Cebrail peygamberlere vahy getirmeyi üstlenmiştir."⁴³ Çoğunlukla Cebrail'den İslâmî literatürde "Kutsal Ruh" şeklinde bahsedilmiştir, Cebrail için. Kur'an-ı Kerim'de isim tamlaması olan bu iki kelime sıfat tamlaması şeklinde algılanmıştır. Bu da şu anlamı beraberinde getirmiştir: ‘*Kutsal Ruh*’ dendiğinde kutsal olan Cebrail'in kendisidir. Tabi ki ‘Allah'ın Ruhu’ (Kutsal'ın Ruhu) derken Allah'ın ruhunun ne demek olduğu veya bu kullanımın tam olarak ne anlama geldiğini kavramak veya izah etmek de problem oluşturabilir. Literatürümüzde ‘Ruh el-Kuds’ kavramının İslâmî çerçevede kavramsal bir sorgulaması veya kritiği yapılmamış;

³⁹ Maide/5/21.

⁴⁰ Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir*, Çev. S. Yıldırım, Ankara 1990, Cilt. II, s.255.

⁴¹ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Ankara 1988, s.144.

⁴² F. Razi, *a.g.e.* Cilt. IX, s.278.

⁴³ F. Razi, *a.g.e.* Cilt. III, s.205.

sorun gibi görülmemiştir. İlave olarak Cebrail'in daha çok peygamberlerle birlikte edebiyata konu olmasından dolayı çok çeşitli isimleri vardır. "Cebrail, Kur'an-ı Kerim'deki isimleri yanında Ruhullah, Hamidullah, Er-Ruhu'l A'zam, el-Aklu'l Ekrem, en-Namus el-Ekber, el-Aklul-Faal, Vahıb'us-Suver, Hazinu'l- Kuds, Tavusul-Melaike gibi ünvanlarla da anılır."⁴⁴ Ayrıca Cebrail kelimesinin de kendisi Kur'an-ı Kerim'de Cibril şeklinde geçmektedir.⁴⁵ İsim tamlaması şeklindedir. "Yahudi ve Hristiyan kaynaklarda ise Gabriel şeklinde geçer. 'Güçlü insan' anlamındaki 'Ceber' ile Tanrı manasındaki 'el' kelimesinden oluşan Gabriel'in Keldanî veya Süryanî meşe-i olduğu kabul edilir. Kelime Yunaca ve Latince'ye de aynı şekilde geçmiştir"⁴⁶ Müslüman dilcilerin çoğu Cebrail'in 'Allahın kulu', bazıları da 'Ceberutullah' tamlamasından geldiğini ileri sürerek 'Allah'ın Gücü' anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁷

Kur'an'da kutsallık ile ilgili bir diğer tamlama da "Arz-ı Mukaddes"tir. "Arz-ı Mukaddes", 'temizlenmiş toprak' olup afet ve belalardan arınmış yerler demektir. Müfessirler bu beldenin, şirkten temizlenmiş olduğunu ve peygamberler için de bir mesken olduğunu söylemişlerdir ki bu görüş üzerinde biraz düşünmek gerekir. Çünkü bu topraklar, Hz. Musa'ya, 'Arz-ı Mukaddes'e girin' dediği zaman, ne şirkten temizlenmiştir, ne de peygambere bir ikametgah idi.⁴⁸ Buna, "Bu topraklar önceki devirlerde böyle (şirkten temizlenmiş) idi" diye cevap verilebilir.⁴⁹ Bu yüzden Kutsal Toprak kabul ediliyor. Fakat bir yerin kutsallığından bahsediliyorsa, o yerin sınırları çizilebilmelidir. Çünkü kutsal ile sıradan yerin değeri ve anlamı farklıdır. Kutsal'lı kutsal olmayandan ayıran kısmın bir eşiği olmalıdır. Aksi halde kutsal'lı kutsal olmayandan ayıran bir eşik yok demektir. Bu da aynı anda hem kutsal hem de kutsal olmayan bir yerin varlığı anlamına gelir ki bu da açık bir çelişki ortaya çıkarır. Esasen aynı tarzda, aynı emirde ve aynı Yaratıcı Güç tarafından yaratılan evrenin homojen olmayıp bazı yerlerin ve bazı zamanların ontolojik anlamda bir farklılığa ve üstünlüğe sahip olduğunu açıklamak felsefi anlamda izahı zor bir tanımlamadır. Bununla birlikte M. Eliade'nin dediği gibi,

⁴⁴Cebrail' md. *İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. İstanbul-1992.

⁴⁵Bakara 2/97,98; Tahrim 66/4

⁴⁶ 'Cebrail' md. aynı yer.

⁴⁷ 'Cebrail' md. aynı yer.

⁴⁸ F. Razi, *a.g.e.*, Cilt.IX, s.16

⁴⁹ F. Razi, *a.g.e.*, Cilt .IX .s.16

"dindar insan için mekân türdeş değildir; onun için mekan kopuklar, kırıklar sunmaktadır; diğerlerinden niteliksel olarak farklı olan mekan parçaları bulunmaktadır."⁵⁰

Kutsallık anlamını çağrıştıran bir diğer Kur’ani sözcük de (B-R-K) kökünden gelen ‘Bereket’ ve türevleridir (*iştikak*). İbn-i Manzur (B-R-K) için mutluluk veya mutlu etmek, mübarek kılmak "Tebareke: Takaddesallah ve tenezzehallah demektir. Bu sıfat sadece Allah için kullanılmıştır"⁵¹ der. Firuzabadi, berekete, bir şeyin artması mutlu, olması (artma) ve hareketlenmesi anlamını veriyor. O da, tebareke kalıbında kullanılınca Allah'a mahsus bir kullanım olduğunu, ‘tenezzehe’ ve ‘tekaddese’ anlamına geleceğini söyler.⁵² Öyle görünüyor ki (B-R-K) kökünden türemiş sözcüklerin de tıpkı Q-D-S kökünden türeyen sözcükler gibi kullanılmaktadır. Kutsal olan Allah’tır ve Allah bazı varlıklara kutsallık verebilir. Ama bu kutsal ilahi bir şey olduğu için tam olarak tanımlanması ve anlaşılması zordur. O nedenle Allah’ın bereketlendirdiği veya takdis ettiği varlıkların kutsallıklarının tam olarak ne anlama geldiğini söylemek ve izah etmek zordur. Ancak kesin olan bir şey vardır ki kutsallaştırılan şey Tanrı’dan bir şey taşımaktadır. Ve bu nedenle saygıya değerdir. Q-D-S’nin başlıca iki türlü kullanımı göze çarpmaktadır: Eşyayı nesne konumuna sokan ism-i meful haliyle kullanılmıştır. Bu birinci kullanım "mukaddes" şeklindedir. İkincisinde ise 'takdis' veya 'nukaddisu' şeklinde kullanılmıştır. Allah tarafından kutsallaştırılan şeyler için 'mukaddes' kalıbı kullanılır. Fakat 'mukaddes Allah' ve aynı anlama gelen 'Kutsal Allah' denilemez. İnsanlar ve melekler eğer bu fiili kullanılacaksa bu 'tenzih' anlamına geldiği için konu sadece Allah olmaktadır. Allah'a "seni kutsarız"⁵³ derken peygambere, kitaba veya Kabe'ye 'kutsarız! (nukaddisu) diyemiyoruz. Bu nedenle Q-D-S ve B-R-K kökünden türetilmiş olan sözcüklerin kullanımına bakıldığında aslında kutsal olanın sadece Allah olduğu ve diğer kutsal olan şeylerin tamamının göreceli kutsallar olduğunu söylemek mümkündür. Kutsal’ın tanımlanması Tanrı hakkında konuşmanın bütün zorluklarını içermekle beraber bu zorlukların da rasyonel kriterinden ileri geldiği unutulmamalıdır. Tanrı’ya veya kutsalın neliğine imani (fideist) veya varoluşsal bakış açısı ile yaklaşıldığında aslında

⁵⁰ M.Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara 1991, s.1

⁵¹ İbn-i Manzur, *Lisan el- Arab*, ‘Tebareke’ maddesi, Beyrut-1992

⁵² Firuzabadi, *Kamus el- Muhit*, trsz.

⁵³ Bakara 2/30

kutsalın ve Tanrı'nın tanımlanmasının pek zorluk içermediği görülecektir.

Kaynakça

- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu: İstanbul-1992.
1. *Kutsal* maddesi, *Meydan Larouse*, İstanbul 1981.
 2. 'Kut' maddesi., *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul-1986.
 3. Başer, Sait, *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*, Ankara-1990.
 4. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara-1988.
 5. İsmail Fenni, *Lügatçe-i Felsefe*, İstanbul-1341.
 6. Hasan Hanefi, *Draset el Felsefiye*, Kahire, 1987.
 7. İbn-i Manzur, *Lisan el -Arab*, Beyrut-1992.
 8. Mc Kenzie, 'Holy', *Dictionary of Bible*, New York-1965.
 9. Rudof Otto, *The Idea of the Holy*, New York-1958.
 10. Xavier Le'on-Dufur, 'Holy', *Dictionary of the Niw Testament*, New York-1980.
 11. Freud, Hz. Musa ve Tektanrıcılık, Çev. K. Şigal, İstanbul-1987.
 12. Oxtoby, R, "Holy" md., *The Encyclopedia of Religion*, New York-1986.
 13. Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, çev. Niyazi Berkes, İstanbul 1978.
 14. Carlston Colpe, 'Sacred and Profane', *The Ency. of Rel.*, New York-1986.
 15. Davit, A. Pailin, *Groundwork of Philosophy of Religion*, London-1989.
 16. John Oman, 'Religion and Reality', *Clasical and Contemporary Readings in the Phil. of Rel*, Ed. John Hick, New York-1964.
 17. Turgut Cansever, 'Kutsal Sanat Bize Ne Söyler', *İzlenim Dergisi*, Nisan 1996.
 18. Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir*, Çev. S. Yıldırım, Ankara-1990, Cilt. II.
 19. Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Ankara-1988.
 20. 'Cebrail' md. *İslam Ansiklopedisi*. T.D.V. İstanbul-1992
 21. M. Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*. Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara-1991
 22. Firuzabadi, *Kamus el- Muhit*, trsz.
 23. 'Bereket' md., *İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. İstanbul-1992.